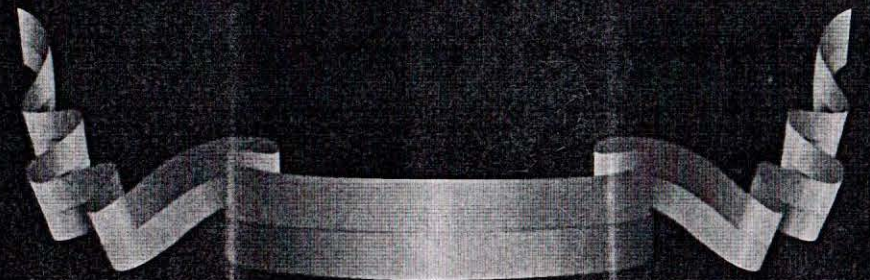

НАУКОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І ПРАВОТВОРЕННЯ

ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали міжнародної
науково-практичної конференції
(Київ, 19 серпня 2021 р.)

*До 30-річчя
незалежності України*

ЗМІСТ

<i>Вітальне слово віцепрезидента НАН України, академіка НАН України С. І. Пирожкова</i>	3
<i>Вступне слово директора Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. Державний суверенітет України і проблеми його забезпечення в умовах сучасних викликів.</i>	6
<i>Копиленко О. Л. 30 років «конституційної ночі»</i>	11
<i>Скрипнюк О. В. Незалежність як закономірність державного розвитку України</i>	16
<i>Банчук О. А. Правові реформи у світлі вимог Конституції України</i>	25
<i>Гетьман А. П. Право людини на безпечне довкілля в міжнародних деклараціях</i>	29
<i>Оніщенко Н. М. Правовий аспект гендерних відносин: сучасний контекст</i>	33
<i>Бакумов О. С. Модернізація інституту відповідальності держави в умовах конституційної реформи</i>	38
<i>Піскун С. М. Проблеми сучасного державотворення та способи їх розв'язання</i>	44
<i>Пархоменко Н. М. Конституційний процес у незалежній Україні: історичні та сучасні аспекти</i>	50
<i>Бабанли Р. Ш. Мета покарання: переосмислення концепції</i>	55
<i>Чижмарь К. І. Створення середовища безпеки в Україні: проблеми та перспективи</i>	60
<i>Костицький В. В. Український народ як суб'єкт влади: відновлення незалежності 1991 р.</i>	68
<i>Кагановська Т. Є. Дуалістична концепція сучасного адміністративного права</i>	73

Нагребельний В. П., Крезул Ю. І. Шляхи оптимізації державного управління в Україні в сучасних умовах	78
Денисов В. Н. Доктрина суверенної рівності держав як основоположний принцип міжнародного права та реалії України	85
Федоренко В. Л. Інститут присяги у конституційному державотворенні та правотворенні України	96
Андрійко О. Ф. Адміністративна реформа в Україні з проголошенням її незалежності та сучасні виклики, що стоять перед адміністративним правом	103
Кресіна І. О., Кресін О. В. Окупація як форма незаконного здійснення контролю щодо території згідно з міжнародним правом	108
Рябченко О. П. Предмет адміністративного права: окремі питання розвитку правової доктрини	115
Сухонос В. В. Роль громадянського суспільства України як чинника реалізації концепту «мінімальної держави»	120
Усенко І. Б. Деякі негативні тенденції сучасного українського законотворення	125
Андрусичин Б. І. Право українців на свою мову у конституційних проєктах Георгія Андрузького	130
Кулинич П. Ф. Земельна реформа як важливий фактор правотворення в Україні: правова природа, суперечності, перспективи	135
Кваша О. О. Пріоритетний напрям правової політики України – протидія організованим формам злочинності	141
Крусян А. Р. Конституційні конфлікти та сучасний конституціоналізм в Україні	146
Антонов В. О. Національна безпека як важлива домінанта суверенітету та територіальної цілісності Української держави	151
Бабаскін А. Ю. Забезпечувальний платіж як спосіб забезпечення виконання зобов'язань	156
Батанов О. В. Унітаризм як фундаментальна засада конституційного ладу України	161

Кононенко В. П., Тимченко Л. Д., Новікова Л. В. Політична складова в рішеннях Міжнародного суду ООН	166
Сімутіна Я. В. Реформування трудового законодавства України: проблеми та перспективи	171
Тимченко Г. П. Принцип верховенства права в судочинстві України	176
Токарчук О. В. Степан Томашівський про роль Галичини в українському державотворенні	180
Фалалєєва Л. Г. Конституціоналізація інтеграції України до Європейського Союзу	183
Явір В. А. Унітаризм у державотворенні України	191
Батанова Н. М. Каральна функція конституційно-правової відповідальності	196
Богиніч О. Л. 30 років української незалежності: звершення та нові завдання	202
Бондарук Т. І. Антропологічний вимір у дослідженнях українського правознавства	207
Венецька М. В. Щодо необхідності дотримання вимог статті 4 Цивільного кодексу України	212
Воротіна Н. В. Правове регулювання бюджетної системи України: розвиток та трансформація за роки незалежності	216
Галус О. О. До питання про місце муніципально-правових актів у ієрархії нормативно-правових актів	220
Дерець В. А. Децентралізація та деконцентрація виконавчої влади: співвідношення понять	225
Ісаєва Н. К. Проблеми вдосконалення законодавчого регулювання застосування відповідальності в податковій сфері у контексті податкової реформи в Україні	230
Костецька Т. А. Розвиток електронної демократії як фактор впливу на покращення якості українського парламентаризму	234
Кубальський В. Н. Загальні засади кримінально-правової протидії екстремізму, тероризму та сепаратизму	240

Лесюк В. В. Сучасні виклики та відповіді в умовах кризи міжнародних відносин.....	243
Ляшенко Р. Д. Значення конституційної доктрини у практиці правотворення та державотворення.....	249
Моляк О. М. Окремі питання регулювання відносин спадкування.....	252
Музика І. В. Співвідношення державного і національного правових просторів в українському правовому просторі ХХ ст.	254
Назаренко О. А. Вплив Угоди про асоціацію на розвиток національного законодавства про правову охорону географічних зазначень.....	259
Павко Я. А. Правові засади екологічної політики України в сучасних умовах.....	263
Переверзева О. С. Співвідношення міжнародно-правових і національно-правових заходів щодо охорони морського середовища Світового океану.....	268
Проценко І. М. Нова практика судів України щодо юрисдикційного імунітету.....	272
Пухтинський М. О. Конституційно-правова модернізація врядування в Україні.....	277
Савчук К. О. Основні етапи розвитку міжнародної правосуб'єктності України.....	282
Севрюкова І. Ф. Деякі проблеми визначення обмеження права власності на нерухоме майно у законодавстві України ..	287
Скрипнюк О. О. Забезпечення державного суверенітету в процесі оновлення Конституції України: теорія і практика.....	293
Сорока С. О. Види обвинувачення в кримінальному процесі України.....	299
Сунегін С. О. Правовий прогрес: критерії визначення.....	303
Тимошук В. П. Щодо реформування системи державного управління на сучасному етапі.....	308
Трунова Г. А. Конституційні гарантії реалізації права громадян на соціальне забезпечення в Україні.....	313

Худояр Л. В. Принцип рівності в конституційних проєктах Теодора Галіпа та Остапа Галичанського часів української революції 1917–1921 рр.	318
Горбатенко О. М. Український народ – визначальний і системоутворювальний суб'єкт безпосередньої демократії.....	323
Демченко П. С. Конституційно-правові основи системи забезпечення національної безпеки України.....	327
Дзюра О. В. Законодавчі засади як основний спосіб захисту об'єктів інтелектуальної власності.....	332
Кваша Р. С. Ювенальна антикримінальна політика сучасної України.....	335
Левчук В. О. Кримінально-правова охорона національної безпеки від діяльності організованих злочинних угруповань.....	340
Овечкіна О. С. Застосування критерію контролю щодо іноземних юридичних осіб у праві України.....	344
Поліводський О. А. Електронна форма договору та проблеми її доказування у спорах щодо переходу прав на землю та іншу нерухомість.....	349
Сердинський В. С. Незалежність суду як елемент зовнішньополітичних зобов'язань України.....	359
Рекомендації міжнародної науково-практичної конференції «Наукові засади державотворення і правотворення: історія, сучасність і перспективи» (Київ, 19 серпня 2021 р.).....	363

В. Л. ФЕДОРЕНКО,
 директор Науково-дослідного центру
 судової експертизи з питань інтелектуальної власності
 Міністерства юстиції України,
 доктор юридичних наук, професор

ІНСТИТУТ ПРИСЯГИ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ТА ПРАВОТВОРЕННІ УКРАЇНИ

Тридцятиріччя незалежності України є не лише торжеством національного державотворення, а й підставою для критичного переосмислення ефективності дії основних інститутів держави і права. Одним із таких важливих, але малодосліджених інститутів є, на нашу думку, інститут присяги вищих посадових осіб держави, унормований у чинній Конституції України. У цьому сенсі слід погодитись із академіком Ю. Шемшученком щодо важливості належного науково-методологічного забезпечення реалізації положень Конституції України¹, зокрема реалізації її інститутів.

Феномен присяги здавна знайомий людству. Так, Е. Тайлор стверджував, що присяга має сліди глибокої давнини і писав таке: «Шотландець підносить свої руки до неба – жест, котрим греки і євреї брали в свідки верховне божество й закликали до помсти богів на голову порушників клятви. В Англії цілування книги (Святого писання) втілюється в звичаї доторкатися до священного предмета, подібно тому, як давній римлянин доторкався до віваря чи Герольд до скриньки з мощами»².

Водночас клятва, як сакральний елемент родоплемінних відносин, після падіння Римської імперії набула важливого значення як у германських, так і в слов'янських народів, ставши важливою складовою т. зв. варварських правд: *Lex Burgundiorum*, *Lex Salica et Ripuariorum*, *Formulae*, *Capitularia*, *Assises de Jerusalem*, *Couyumes*, *Ordonances*, *Arrets Repertoires*

etc., а також «Руської Правди», «Польської Правди», Ельблонської книги та ін.³ Як зазначав Е. Тайлор, «варварські закони» уже в ранні часи закликали на допомогу магічні та божественні сили, вирішуючи складні завдання – викрити в інших, примусити свідків говорити правду та зробити обіцянку обов'язковою⁴.

Історично інститут присяги мав різноманітні значення, сенси, процедури і назви. У середині XIX ст. М. Сперанський писав, що присяга має різні назви, «у церковних книгах вона називається клятвеною обіцянкою, також і хресним цілуванням; у давнину, як у звичайному, так і в судовому правописі, часто вживалися вислови: віддати на віру, привести до віри, віддати на правду, віддати на совість, віддати на душу; все це означало: запропонувати сторонам спору присягу чи вирішити справу присягою. При цьому бачимо, що з присяги завжди розумівся обов'язок, з атверджений клятвою, вірою, совістю, душею»⁵.

В Україну ж інститут присяги публічних службовців був привнесений за часів Античності, коли в грецьких колоніях Північного Причорномор'я (Гермонасса, Ніконій, Ольвія, Понтійська, Бористен або Борисфен, Пантікапей, Тіра, Феодосія, Херсонес та ін.) сформувалась практика складення присяги не лише воїнами і управлінцями, а й усіма вільними громадянами, які брали участь в управлінні полісом. Так, у «Присязі херсонеситів на вірність полісу та демократичному ладу Херсонеса з викладом ідеалів громадянського служіння демократичній державі» (поч. III тис. до н. е.) було викладено таке: «Я не порушу демократичного ладу і не дозволю зробити цього нікому, хто змінює або порушує закон, і не приховаю цього, а доведу до відома міських деміургів ... Я служитиму народу і радитиму йому найкраще і найсправедливіше для громади і громадян»⁶. Відмінністю цієї Присяги від язичницьких і ранньофеодальних клятв є передусім її світський, публічний характер. Громадяни Херсонесу присягали на вірність не божеству чи конкретній людині, а демократичним цінностям, визначальним для життєдіяльності їх полісу.

Пізніше інститут присяги зустрічаємо за доби Київської Русі (Русі, Київського князівства). До Хрещення Русі він мав язич-

ницький характер, після Хрещення з'являються такі види клятв і присяг, як «хресне цілування», «божба» тощо. До того ж клятва залишалась важливим доказом у судочинстві за «Руською правдою». Щодо цього В. Даль писав, що слово «присяга» є похідним від дієслова «присягати», яке означало: «... клястися, давати присягу, клятву, клятвенно завіряти чи запевняти у чомусь»⁷. Тому присягу часто ототожнюють із поняттям «клятва», що й означає дослівний переклад цього терміна (з пол. *przysiega* – «клятва»), або ж вважають клятву формою присяги.

Уперше на публічно-правовому рівні інститут присяги (клятви) утвердився в Україні в Конституції Пилипа Орлика 1710 р., яка має таку прикметну повну назву: «Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана. Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового»⁸. Наведена повна назва Конституції Пилипа Орлика відсилає нас до козацької традиції складення присяги новообраним гетьманом перед Військом Запорізьким і козаками всіх станів, а також у предметній формалізації цієї присяги-договору. У цьому випадку – в Конституції Пилипа Орлика, що ґрунтовно досліджена як джерело конституційного права багатьма вітчизняними правниками, включаючи автора цієї публікації⁹.

У тексті Конституції Пилипа Орлика 1710 р. тричі вжито слово «присяга» і один раз «клятва». Так, у преамбулі цього акта йдеться про Б. Хмельницького, який «добровільно піддався з ним під самодержавну руку великих государів-царів та князів російських, сподіваючись, що Московська держава як єдиновірна з нами дотримається своїх обов'язків, виписаних в угодах та підтверджених присягою, і вічно Військо Запорізьке та народ вільний малоросійський при правах та вольностях буде під її обороною»¹⁰. Очевидно, що тут йдеться про присягу, принесену гетьманом Б. Хмельницьким 1654 р. при укладенні

Переяславської угоди із московським царем. Але, окрім присяги Б. Хмельницького, була іще й присяга усіх в ерств населення України на вірність царю Олексію Михайловичу.

Професори В. Антонович і В. Бец так описували складення присяги українців на підданство: «Із Переясліва царські послі відправилися в Київ і в інші великі міста для прийняття присяги на підданство. Народ скрізь присягав без спротиву, але вищі малоросійські стани із певною недовірою та застереженням щодо недоторканності своїх прав і старих звичаїв приймали московське підданство. Київський митрополит і духовенство зовсім ухилилися від присяги і навіть не допустили до неї своїх слуг і взагалі людей, що проживали в монастирських і церковних маєтках»¹¹.

Це дає підстави для висновку, що інститут присяги застосовувався в Україні в XVII – на поч. XIX ст. як для легітимізації договорів гетьманів і козацької старшини (внутрішніх і зовнішніх), так і для легітимізації підданства українців іншим державам. Також цей інститут не можна вважати конституційним у повному сенсі цього слова, оскільки Конституція Пилипа Орлика, як важлива пам'ятка національної політико-правової думки, не була іще писаною конституцією в її сучасному сенсі.

У конституційному праві, на думку О. Градовського, інститут присяги у його теперішньому значенні уперше з'являється в Англії. Так, королівська присяга, яка є складовою т. зв. Конституції Англії, містить обіцянку «управляти народом цього королівства за виданими парламентом статутами, а також за законами і звичаями цієї держави»¹². Тим самим присяга англійського монарха фактично закріпила визнання ним обмеження його повновладдя правом.

З кінця XVIII – у XIX ст. інститут присяги, відтворюючи формальні аспекти суспільного договору (*contrat social*), закріплювався в Конституції США 1787 р. та низці конституцій Західної Європи. До прикладу, присяга президента уперше унормовується ще в розділі I статті II Конституції Сполучених Штатів Америки 1787 р. Перед вступом на посаду обраний президент США має виголошувати таку клятву або обіцянку: «Клянусь (чи

обіцяю) урочисто, що я вірно виконуватиму обов'язки президента та всемірно обстоювати, охороняти і захищати конституцію Сполучених Штатів»¹³. Відтоді присяга (клятва) президента при вступі на посаду стала характерною для більшості республіканських конституцій, насамперед для конституцій держав Латинської Америки (Аргентина, Бразилія, Мексика та ін.)

Інститут присяги глави держави унормовувався й у конституційних монархіях. Так, у параграфі 1 відділу Х «Про гарантії конституції» Конституція Баварії 1818 р. встановлювалось, що, вступаючи на престол, король мав виголосити таку присягу: «Клянуся правити на основі конституції і законів королівських, у тому нехай допоможе мені Бог і святе його Євангеліє»¹⁴. Наметилась Конституція Бельгії 1831 р. передбачила у ст. 80 складення королем при спадкуванні престолу цілком світської патріотичної присяги: «Я клянуся дотримуватися конституції та законів бельгійського народу, охороняти національну незалежність і цілісність території»¹⁵.

Вміщення таких присяг глави держави у конституціях XIX ст. не стало повсюдним явищем. У багатьох випадках конституції зберігали навіть феодальні форми присяги на підданство. До прикладу, Основні державні закони Російської імперії 1906 р. унормували в главі четвертій «Про вступ на Престол і про присягу підданства» архаїчний інститут «всенародної присяги», коли до присяги на вірність імператору приводилось «усі загалом піддані чоловічої статі, які досягли дванадцятирічного віку, будь-якого чину та звання»¹⁶.

Після Першої світової війни інститут присяги глави держави набув розвитку у т. зв. міжвоєнних конституціях. У випадку всенародного обрання президенти складали присягу на вірність народу (Німеччина), у парламентських республіках – на вірність парламенту (Чехо-Словаччина) або ж народові та державі (Австрія). Так, ст. 42 Конституції Німецької Держави (Веймарська Конституція) встановлювала обов'язок Президента перед вступом на посаду скласти перед Рейхстагом таку присягу: «Я клянуся присвятити свої сили на благо Німецького Народу, сприяти його користі, оберігати від збитків, дотримуватися конституції

та законів Держави, добросовісно виконувати мої обов'язки і дотримуватися справедливості по відношенню до всього»¹⁷.

У численних конституційних актах за доби національно-визвольних змагань УНР–ЗУНР інститут присяги глави держави чи парламентаріїв, з різних причин, не був унормованим. Поряд із тим за часів гетьмана П. Скоропадського в Законі «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу військових на вірність Української Держави» від 30 травня 1918 р. було унормовано інститут присяги (обітниці) відповідних публічних службовців¹⁸.

Перші українські радянські конституції – Конституція Української СРР 1919 р., Конституція (Основний Закон) Української СРР 1929 р., Конституція Української РСР 1978 р. – не містили слів «присяга», «клятва» чи «обітниця». Лише у ст. 132 Конституції Української РСР 1937 р., у контексті воєнних злочинів, згадувалось про «порушення присяги» як найтяжчий злочин¹⁹.

У Конституції України 1996 р. інститут присяги має комплексне унормування щодо парламентаріїв, глави держави і суддів. Зокрема, Основний Закон унормував текст і засади процедури складення присяги: 1) народних депутатів України (ст. 79); 2) Президента України (ст. 104) та передбачив її для 3) суддів Конституційного Суду України (ст. 148)²⁰. До того ж інститут присяги інших суб'єктів публічних правовідносин – державних службовців, суддів, військовслужбовців etc, унормовано в спеціальних законах України. Узагальнюючи, можна стверджувати, що інститут присяги на сьогодні застосовується в: а) конституційному праві; б) адміністративному праві та державному управлінні; в) процесуальному праві, для утвердження статусу суб'єктів судочинства (суддів, присяжних, свідків, судових експертів та ін.).

Отже, під інститутом конституційної присяги слід розуміти систему норм конституційного права, об'єктивованих у Конституції та законах України, що визначають історично сформовані підстави, порядок, процедури і текст складення перед вступом на посаду парламентарія, глави держави чи іншого суб'єкта конституційного права, урочистої клятви (обіцянки)

патріотичного змісту про вірність Україні, оборону її державного суверенітету та незалежності, утвердження добробуту Українського народу, захист прав і свобод людини та дотримання Конституції й законів України.

1. Шемшученко Ю. С. Конституційний процес у незалежній Україні (До 20-річчя Конституції України) (Діалог – полілог). *Конституційний полілог. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі*: зб. міжнар. наук.-практ. конф. Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 7–14. С. 14. 2. Тайлор Эд. Б. Антропология (введение к изучению человека и цивилизации): пер. с англ. д-ра И. С. Ивина. Изд. 2-е, исправл. С.-Петербург: Изд. И. И. Биливина, 1898. 434 с. С. 431. 3. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы (Государство древних франков, Англо-Саксонское государство, Англия, Германия, Испания, Италия, Франция, Албания, Болгария, Венгрия, Польша, Румыния, Чехия, Югославия) / под ред. В. М. Корецкого. Москва: Госюриздат, 1961. 950 с. 4. Там само. С. 419–420. 5. Сперанский М. Руководство к познанию законов. Санкт-Петербург: Типограф. Второго Отд. Собственной Его Величества Канцелярии, 1845. 171 с. С. 76–77. 6. Присяга херсонеситів на вірність полісу та демократичному ладу Херсонеса з викладом ідеалів громадянського служіння демократичній державі. Історія державної служби в Україні: у 5 т. / відп. ред.: Т. В. Мотренко, В. А. Смолій; редкол.: С. В. Кульчицький та ін.; гол. упр. держ. служби України; Ін-т історії НАН України. Київ: Ніка-Центр, 2009. Т. 3: Документи і матеріали. V ст. до н.е. – 1774 р. / упорядн.: Г. В. Боряк (кер. кол. упоряд), Л. Я. Демченко, Ю. А. Мицик. 656. С. 59. 7. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 1–4. Т. 3: П. Москва: Рус. язык, 1990. 555 с. С. 450. 8. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана. Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> 9. Федоренко В. Л. Конституція гетьмана Пилипа Орлика 1710 року: 300 років досвіду українського конституціоналізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 3. С. 6–11. 10. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом... 11. Антонович В. Б., Бец В. А. Исторические деятели Юго-западной России в биографиях и портретах по коллекции Тарновского В. В.

Київ: Типограф. Императ. Ун-та Св. Владимира, 1885. 110 с. С. 30. 12. Градовский А. Д. Государственное право важнейших европейских государств. Лекция, читанная в 1885 г. Изд. под ред. Н. М. Коркунова. С.-Петербург: Изд. Л.Ф. Пантелеева, 1895. 528 с. С. 15. 13. Современные Конституции: сб. действующих конституционных актов. Т. I: Конституционные монархии: пер. под ред. и со вступ. очерками В. М. Гессена и Б. Э. Нольде. С.-Петербург: Изд-во Юрид. книжного склада «Право», 1905. 596 с. С. 297. 14. Современные Конституции: сб. действующих конституционных актов. Т. II: Федерации и Республики: пер. под ред. и со вступ. очерками В. М. Гессена и Б. Э. Нольде. С.-Петербург: Изд-во Юрид. книжного склада «Право», 1907. 653 с. С. 74. 15. Там само. С. 130. 16. Градовский А. Д. Назв. праця. С. 575. 17. Дурдиневский В. Н. Послевоенные конституции Запада. Вып. II: Германия. – Чехия. – Австрия. – Сербия-Хорватия-Словения. – Румыния. Ленинград: Гос. изд-во, 1924. 168 с. С. 20. 18. Закон «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу військових на вірність Української Держави» від 30 травня 1918 року. URL: <http://old.minjust.gov.ua/photoalbum/792/44107> 19. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. 2-е вид., змін. і доповн. / упор. І. О. Кресіна; відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецкого НАН України, 2006. 310 с. 20. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.